

УДК 821.161.1-1.09:141.4Я.Подсядло

SACRUM В ПОЕЗІЇ ЯЦКА ПОДСЯДЛА (збірка “Аритмія”)

Сильвія ГЖЕШНА

Лодзький університет
бул. Костюшка, 65, Лодзь, 90-514 (Польща), e-mail: s.chrostowska@poczta.onet.pl
Відділення літератури ХХ і ХХІ століття

У статті аналізується поезія Яцка Подсядла, в якій звучать мотиви, пов'язані зі сферою *sacrum*. Розглядаються різні виміри *sacrum*, робиться спроба дати відповідь на питання, що означає святість для бунтаря, який зневажає Бога у своїй “Сповіді”.

Ключові слова: аналіз поезії, польська література після 1989 р., формування “bruLion”, взаємозв'язки літератури і релігії.

Яцек Подсядло є одним з найвідоміших поетів формування “bruLion”, автором двадцяти поетичних збірок, фейлетонів і книжок для дітей. У своїй поезії часто звертається до мотивів, пов'язаних зі сферою *sacrum*. Зазвичай використовує прийоми заперечення, що виражають сумніви в існуванні будь-якого абсолюту і спонукають до подальших пошуків. У цій розвідці детальніше розглядаються різні виміри *sacrum* в поезії Яцка Подсядла, зроблена спроба знайти відповідь на запитання: що означає святість для бунтаря, який зневажає Бога у відомій “Сповіді”.

Існує багато визначень *sacrum*. Складається враження, що кожен творець по-своєму трактує це поняття. Серед досліджень, в яких зроблено спроби систематизації взаємин літератури та релігії, найпереконливішими для нас є праці Зофії Зарембянки та Кшиштофа Дибцяка. У пропонованій розвідці використовуємо визначення *sacrum* З.Зарембянки¹, а також способи пошуку *sacrum* в літературі, які описав К.Дибцяк².

Сліди “присутності релігії в літературі”³ намагаємось виявити на прикладі “Аритмії” Яцка Подсядла. Вибір збірки не випадковий, і не тільки тому, що це одна з найвідоміших збірок поета, яку деякі критики вважають ключовою, якщо йдеться про спосіб презентації

¹ “Ми розумітимемо його (...) як заголовне гасло для широкого кола питань, зосереджених навколо питань релігійно-теологічних. *Sacrum* як синонім того, що святе, наближене до Абсолюту і вказує на нього. Отже, *Sacrum* означав би комплекс диференційованих якостей, які пов'язані зі сферою релігійних смислів, що містяться в тексті, і які можна помітити на різних його рівнях. Сакральність була б тоді певною приписуваною чи реальною ознакою, а “метафізичність” стосувалася б почуттів ліричного героя в зіткненні з реальністю, яку він сприймає як святу, або як таку через <<культуру>>” (*Zarebianka Z. Sacrum na cenzurowanym. Nowa metafizyczność na nowe tysiąclecie // Zarebianka Z. Tropu sacrum w literaturze XX wieku. Od zagadnień motywicznych do perspektyw hermeneutycznych. Bydgoszcz, 2001. S. 164*).

² Дослідник розрізняє чотири виміри релігійних пошуків: онтологічно-космічний, історіософський, національний, персоналізований (див.: *Dybciak K. Trudne spotkanie. Literatura polska XX wieku wobec religii. Kraków, 2005. S.39–44*).

³ Порівн.: *Dybciak K. Trudne spotkanie. S.33*. На думку дослідника, це найбезпечніший спосіб говорити про зв'язки між релігією та літературою. Це означення, без сумніву, більш вдале, ніж терміни “релігійна лірика” чи “католицька література”, що стосуються конкретного типу творів і не охоплюють тексти, в яких зв'язок з релігією зауважити нелегко.

світу⁴. Ця збірка є особливою і з огляду на переживання, що стали джерелом її виникнення. Тематика “Аритмії” зосереджена на стражданнях після втрати коханої жінки – Анни Марії (її простежуємо й в інших збірках). Єжи Сосновський називає “Аритмію” щоденником “ментальної подорожі покинутого”⁵. Отже, саме кохання, чи, радше, нещасливе кохання, стає приводом до створення різних образів, знаків культури, які повинні допомогти ліричному героєві в розумінні світу і законів, що ним керують. Писання стає “шокуючою в своїй відкритості спробою автотерапії”⁶ для розчарованого в коханні поета. Сподіваючись саме на цю відкритість, пов’язану з сильним переживанням, можна очікувати на правдомовність від ліричного героя, а також на одкровення, що дають змогу визначити його взаємини з Богом.

Збірки Я.Подсядла критики часто називають щоденниками⁷. Поширеним є й твердження, що поет розташовує в них твори за чітко визначеною схемою⁸. Якби вірші в “Аритмії” уклалися хронологічно, то першим твором збірки стала б “Літанія. Другий додаток” і була б хорошим вступом до цілості. Ця світська літанія, витримана в настрої смутку, розчарування, жалю, є віддзеркаленням порожнечі, яку відчуває ліричний суб’єкт:

Gwiazdo nieugaszona. / Nieboszczyków nadziejo. / Niespełniona obietnico. / Stanu zdrado. / Luna-tyczna zwodnico. / Wargo pochopna. / Mowo zależna. / Zatruta studnio. / Antybiotyczna pogodo. / Ballado ucięta w połowie. / (...) Szydercza owacjo. / Świątynio nieczynna. / (...) Wymarła planeto. / (...) Smentarna kwatery. / (...) Mojej krwi cenzuro. / Brzytowo gotowa. / (...) Daremna prośbo. / Pusta salo (с.7, 8)⁹.

Усі перелічені явища описані епітетами з пейоративним значенням. Навіть “невгасна зірка” (мабуть, це зірка кохання, яке постійно переповнює серце поета), що “видніється” в першому рядку, може бути надією лише для небіжчиків. Смерть згадується у вірші не як очевидна межа кожного земного існування (“цвинтарна домівка”), а як реальна дійсність, залежна від людини, що шукає в ній спасіння, а не полегшення страждань. “Готова бритва” символізує думки про самогубство, які доволі часто з’являються й в інших творах “Аритмії”. Натомість, апострофа до “недіючої святині” розкриває взаємини ліричного героя з Богом. Суб’єкт не заперечує існування Когось, хто наглядає за світом, однак є розчарованою людиною, яка втратила довірливість і віру в добро. Самотність викликає бунт, що виникає з почуття жалю, а також тривоги перед майбутнім.

На думку Ярослава Новосада, “Літанія” є “<<молитвою>> до браку Бога, а точніше, до світу, гріхом якого є відсутність будь-якого існуючого абсолюту і пов’язаної з ним надії”¹⁰. “Літанію” Яцка Подсядла варто було б, слідом за З.Ожогом, назвати квазі-молитвою, тобто ліричним твором, який, містячи вибрані конструкційні елементи цього гатунку (зазначені в заголовку або структурі тексту), де-факто перебуває поза сферою молитви¹¹. Я.Подсядло застосовує лише апострофічність і перелік, відмовляючись від

⁴ Порівн.: *Suchanek J.* Wzdłuż, w poprzek i w głąb rzeczywistości. O wierszach Jacka Podsiadły, Macieja Meleckiego i Krzysztofa Siwczyka // *Opcje*. 1995. № 4. S.26–27; *Nowosad J.* Podsiadło metafizyczny // *Opcje*. 1995. №1. S.147; *Nowosad J.* Podsiadło buduje dom // *Opcje*. 1995. № 3. S.129.

⁵ *Sosnowski J.* Więcej niż 130 nocy // *Na Głos*. 1995. № 21. S.82.

⁶ *Ibid.* S.90.

⁷ Повторюються ті ж думки про “життєписи”, напр.: *Sośnicki D.* Historia choroby // *Czas Kultury*. 1994. № 3; *Orska J.* Wiersz – poemat – autobiografia – powieść // *Kresy*. 1991. № 1; *Śliwiński P.* Wiersz jako dziennik intymny (O Jacku Podsiadły, 1998) // *Przygody z wolnością. Uwagi o poezji współczesnej*. Kraków, 2002. S.150–159.

⁸ Григорій Ольшанський стверджує, що кожна зі збірок поета має подібну композиційну схему, що зображає повторюваний в його житті цикл: страждання і бунт – спроба заспокоєння – щастя (порівн.: *Olszański G.* Wiersze o waleniach(u) // *Fa-Art*. 1996. № 3. S.82).

⁹ Всі цитати поезії за: *Podsiadło J.* Arytmia. Kraków–Warszawa, 1993.

¹⁰ *Nowosad J.* Podsiadło metafizyczny.

¹¹ Порівн.: *Ożóg Z.* Modlitwa i quasi – modlitwa w liryce po 1989 roku (na przykładzie młodej poezji) // *Nowa poezja polska. Twórcy – tematy – motywy*. Kraków, 2002. S. 106 (далі: NPP).

інших особливостей молитви високоякісного зразка¹², наприклад, від повторення звернення до адресата, а також прохання. Твір “Літанія. Другий додаток” доповнює “Літанію”, що, найімовірніше, виникла цього ж року¹³. Поет не датував тексту і тільки на підставі заголовка вірша, вміщеного в “Аритмії”, можна припускати, який з творів написаний раніше. “Літанія” з “Розпорошених віршів” перекликається з “Літанією до Найсвятішої Діви Марії”. Незважаючи на оптимістичніший настрій, перший з творів є виразним провісником зміни, яка помітна в аналізованій збірці. Прохання, скероване до чітко не визначеного адресата (“зроби щось”¹⁴), не містить конкретних бажань ліричного суб’єкта, проте ще висловлює надію, якої вже немає в творі “Літанія. Другий додаток”.

Щоб писати про трактування *sacrum* в досліджуваній поезії, потрібно звернутися до поетичних стратегій, що застосовуються щодо сфери святості. З.Зарембянка перелічує стратегії оспорення (*kontestacji*), заперечення, профанації, субституції, креації, афірмації¹⁵ як найбільш репрезентативні, особливо для групи так званих “варварів”, до якої належить і Яцек Подсядло: “Традиційне розуміння *sacrum* в цій поезії було піддане тотальній критиці, однак радше не для того, щоб очистити його розуміння від людських вимислів і дійти до самої істоти трансцендентного, а з метою проголошення нового *sacrum* за мірками нової ери і людини, що шукає самоспасення”¹⁶.

Таким поетом у пошуках є Подсядло, який з самого початку бунтує проти усіляких інституціоналізованих форм громадського життя. Його обурює поневолення людини людиною¹⁷, у цивілізованому світі він не бачить можливості задоволення потреб індивідуума. Герой його віршів виступає проти костелу, держави, культури, історії, які в його поезії зливаються у велетенський і жорстокий моноліт влади одних над іншими. Суб’єкт творів Яцка Подсядла часто отожднюється з хіпі. Він прагне прожити життя “по-своєму”, тобто у згоді з ідеалом самореалізації індивідуальності, незіпсованої згубними наслідками цивілізації¹⁸. Для нас найістотнішим є релігійний вимір існування, до якого мовець-суб’єкт аналізованих творів постійно звертається, який найчастіше шукає через провокацію: “Однією із улюблених стратегій Яцка Подсядла є стратегія провокації, інакше – так само слушно – її можна назвати стратегією оспорення/заперечення (*kontestacji*). Якщо в першому з означень акцент робиться на читацькому ефекті, розрахованому на розбурхування, епатування споживача (трохи як у футуристів...), то в другому визначенні більше акцентується на самому явищі, що піддається критиці. Отже, можна сказати, що за допомогою “*kontestacji*” Я.Подсядло вчиняє “*provokacji*”¹⁹.

Поети “bruLionu” вдавалися до провокації як елементу модерністського бунту проти мови. Як і понад сто років тому, об’єктом нападу були суспільні інституції, що символізують гармонію і стабілізацію, зокрема костел. Вже сама приналежність до журналу “bruLion”, що мав скандальну репутацію, часто вказувала на вибір певного способу презентації ліричного “я”. Найбільшими бунтарями цього формування, хоч і дуже

¹² “Стилістичною домінантою літанії – молитви, що повністю складається з апостроф і петіто (*petito*), є повтори; повторюються звернення до Бога або Святого (Святих), при цьому вокативи становлять складову заміну частину, оскільки змінюються кореференціальні (*koreferencjalne*) дескрипції, що залишаються постійно в цьому ж аксіологічному просторі, Святої Особи (або імена Святих). Вони виконують функцію закликів та явлення Адресата, прохання залишається без зміни, повторюється у кожному зверненні. Такий уклад підсилюється ідентичним розчленуванням речень” (*Ożóg Z. Modlitwa i quasi – modlitwa w liryce po 1989 roku*. S.107).

¹³ *Podsiadło J. Wiersze rozproszone // Podsiadło J. Wiersze zebrane*. Warszawa, 2003. S.429.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Порівн.: *Zarebianka Z. Poezja polska po 1989 roku wobec sacrum // NPP*. S.93. У першому тексті авторка писала про стратегії: оспорення, заперечення, демістифікації, реінтерпретації, туги і акцептації (див.: *Zarebianka Z. Tropy sacrum w literaturze XX wieku*. S.165–167).

¹⁶ *Zarebianka Z. Tropy sacrum w literaturze XX wieku*. S.176.

¹⁷ Поет говорить про це і в своїх віршах, і в інтерв’ю (див.: *Wodecka D. Lodówka odpowiada echem // http://wyborcza.pl*).

¹⁸ Порівн.: *Tokarczyk R. R. Utopia “Nowej Lewicy” amerykańskiej*. Warszawa, 1979. S.93. Також: *Urbanowski M. W drodze. Wiersze Jacka Podsiadły // Tygodnik Powszechny*. 1993. № 285.

¹⁹ *Zarebianka Z. Tropy sacrum w literaturze XX wieku*. S.167.

різними, були Яцек Подсядло і Марцін Светліцький²⁰. Попри те, що дороги поетів, зібраних навколо “bruLionu”, невдовзі розійшлися, певні ознаки творчості цієї групи можна визнати спільними. Йдеться про антитиртейські настрої²¹ і мову, наближену до буденності, що описує досвід одиниці – часто відособленої, котра ставить себе поза всілякими спільнотами і заново шукає підтвердження загальноновизнаних цінностей.

У поезії Яцка Подсядла *sacrum* часто стає синонімом того, “що саме собі намагається здаватися як повне і заспокоєне²²”. Протест посилюється в “Аритмії” – покинутий коханець бачить тільки морок і темряву, що символізує втрату сенсу життя, тобто кохання.

Настрій, в який вводить нас вірш “Літанія. Другий додаток”, зберігається і в одному з останніх творів збірки²³. У вірші “Ім’я батька: камінь” ліричний суб’єкт розмірковує на тему безглуздя існування у позбавленому метафізики світі:

Jak było napisane: nic.

Nic. Nic. Nic.

I na górze także nic.

W ciągu minuty moje serce dziewięciokrotnie zatrzymuje się i rusza. Jakby szło zabić Chrystusa albo Johna Lennona (c.60).

Sacrum в цій поезії “викликається” на двох основних рівнях: на рівні переживань ліричного героя, які визначають тематику віршів, а також на рівні мови, на якому також найчастіше відбувається заперечення сфери святості. Вірш заперечує позитивну налаштованість до життя, а також францисканське утвердження краси оточуючого нас світу, помітне в попередніх поезіях Я.Подсядла²⁴. Це песимістичне композиційне обрамлення не доводить однак цілковитої втрати віри в існування *sacrum*²⁵.

Фігура Христа з’являється також у вірші “День № 101”. Герой порівнює свій біль з мукою Христа, згадуючи момент молитви Ісуса:

Lecz oddał ode mnie ten kielich, przybliż las, (...)
słońce przybliż, i powietrze którego nie sięgam płucami, (...)
zezwoł mi oprzeć się wzrokiem o czyjeś zamknięte piękno,
zabierz ode mnie ten kielich, przybliż mi świat
jak ja przybliżam do twarzy ten biały kawałek deski,
by czuć jej zapach (c.14).

Суб’єкт змагає у світі без кохання. Єднання з природою стає єдиним шансом полегшення болю. Ліричний герой не відмовляється від віри. Саме звернення до Когось або Чогось, силу кого (чого) він визнає здатною зменшити людське страждання, підтверджує існування трансцендентності. *Sacrum* в поезії Подсядла має передовсім персоналізований вимір (згідно з поділом Кшиштофа Дибцяка, див. поклик 2). Досвід відторгнення, самотність, страждання підштовхують поета до пошуку метафізичного виміру життя. Найважливішим для нього є контакт з іншою самотньою людиною, взаємини між людьми²⁶. Коли розчаровує кохання – як найдосконаліша форма цих взаємин, що сповнює почуття безпеки і надає сенс існуванню, герой у природі відшукує спасіння для

²⁰ До групи “bruLion” належали також Марцін Баран, Марцін Сендецький, Мілош Беджицький, Кшиштоф Кьолер, Кшиштоф Грабовський, Якуб Екер та Гжегож Врублевський (див.: *Legeżyńska A., Śliwiński P. Poezja polska po 1968 roku*. Warszawa, 2000. S.118).

²¹ Ibid. S.118.

²² *Śliwiński P. Wiersz jako dziennik intymny* (O Jacku Podsiadle, 1998). S.160.

²³ Порівн.: *Nowosad J. Podsiadle metafizyczny*.

²⁴ Порівн.: *Sosnowski J. Więcej niż 130 nocy*. S.96; *Ratajczak W. Zawód uzdrowiciel* // *Czas Kultury*. 1995. №3. S.14.

²⁵ Всупереч твердженню Я.Новосада, нібито ліричний герой “Аритмії” є атеїстом, що вірить у світ, “в якому владу правлять матерія і випадок”. Як приклад критик наводить серед інших вірш “Тринадцяте січня 1991, Вільнос. Випук”, який хоч і викликає асоціацію з релігією, свідчить, на його думку, насправді про “обмеження віри матеріальними рамками”. Мабуть, з огляду на факт, що автор цієї статті сприймає інакше послання усієї збірки, тому не знаходить в цьому тексті доказів настільки однозначного формулювання метафізичної концепції поета (порівн.: *Nowosad J. Podsiadle metafizyczny*).

добра, тепла і ніжності. Отже, маємо ще одну стратегію “викликання” *sacrum* – стратегію субституції: “З’являється вона в Подсядла у всіх тих текстах, що як *sacrum* трактують кохання між жінкою та чоловіком, а також світ природи”²⁷.

З.Зарембянка стверджує, що зацікавленість природою, імовірно, виникає з пропозиції “нової духовності”, пропагованої у віршах Подсядла, що може походити з модної останнім часом філософії New Age²⁸. Можна стверджувати, що аналогічно до quasi-молитви, виділеної З.Ожогом, авторка пише про quasi-*sacrum*, що розуміється як субститут абсолютного *sacrum*²⁹. Природа в Подсядла стає quasi-*sacrum* – субститутом світу, в якому людина може знайти спокій.

У творі “Є світлом” ліричний герой згадує ніч, проведену з коханою. Роздуми про минуле викликає байкова сорочка з випаленою на боці діркою, що є своєрідним стигматом і нагадуванням про Христа³⁰:

tamta koszula staje mi przed oczami
jakbym ją zdjął przed chwilą, na prawym boku
dziura o postrzępionych, brązowawych brzegach,
tędy przeszła Miłość (c.18).

Персоніфікація часто використовується в творчості автора “Аритмії”. Кохання є символом кращого минулого і водночас знаком страждання – “(...) кохання є добром, бо є світлом, одночасно воно калічить. (...) Отже, кохання є осторогою, інструментом страти і складовою історії спасіння”³¹. Дійсність, яку відчуває ліричний герой, позначена *знаменом* святості.

Вже у ранніх віршах Подсядло часто використовує найважливіші символи християнської традиції. Мука Христа стає синонімом переживань героя його віршів. Характерне для цієї поезії використання цитат, зокрема зі “Святого Письма”. Улюбленим біблійним мотивом Подсядла є “Гімн про кохання”, про який інколи навіть двічі згадується в одному тексті³².

В “Аритмії” про читання “Святого Письма” свідчить і твір “Речення, хвилі”³³. Ліричний герой відчуває “спокій, як після прочитання строфи з “Księgi Przysłów” (c.19), оскільки знає своє ім’я і не противиться цьому. Оповідач вибирає книгу, яка містить збірку сентенцій, що переконують в необхідності остудити гнів, закликають шанувати свою мову і зберігати внутрішній спокій. Вірш є спробою заспокоєння, віднайдення себе в новій ситуації, а також визволення від гнітючого пошуку провини тільки в собі. Читання “Святого письма” допомагає поетові подолати страх перед самим собою, відігнати думки про смерть. Однак це тільки короткочасне заспокоєння – адже слова з “Першого листа святого Павла до Коринфян” нагадують і про втрачене:

I gdybym nie mówił nawet tym jednym językiem, gdybym był jeszcze bardziej zły
i niemądry a Miłość bym miał---
Tak często myślę o śmierci --- (c.19).

“Речення, хвилі” – приклад розмовно-ліричного висловлювання³⁴. Деякі з речень створюють враження недокінчених думок. Мабуть, це свідомий прийом, як і написання з

²⁶ Про надання великої ваги взаєминам між людьми, особливо інтимним, характерне для формування “bruLionu” писали також Й.Клейноцький та Й.Сосновський (див.: *Klejnocki J., Sosnowski J. Chwilowe zawieszenie broni. O twórczości tzw. pokolenia “bruLionu”*. Warszawa, 1996. S.27, 93).

²⁷ *Zarebianka Z. Sacrum na cenzurowanym*. S.93.

²⁸ *Ibid.* S.88.

²⁹ *Ibid.* S.93.

³⁰ *Sosnowski J. Więcej niż 130 nocy*. S.92, 93.

³¹ *Ibid.*

³² Порівн.: *Podsiadlo J. Jadąc do ciebie // Podsiadlo J. Wiersze zebrane*. Warszawa, 2003. S.61, 66.

³³ *Suchanek J. Wzdłuż, w poprzek i w głąb rzeczywistości*. S.26.

великої літери слів Кохання, Дорога, Правда, Мати, а також Батько, Ніжність, Хліб, Кінець: “Ці слова є таким пунктом [опертя. – С.Г.], вони регламентують багатослів’я і випадковість ліричного висловлювання, надаючи йому скерування і мету. Людина в Дорозі до Кохання – це істота, примирена з собою, не схильна до гніву, депресії чи істерії”³⁵.

Подсядло часто використовує мотив “Дороги”, пов’язаний з періодом його життєвих мандрів. У творчості цього письменника Дорога має дуже багату символіку. Від мотиву Дороги, на якій реалізувалися ідеї контркультурного угруповання (хіпі), через символ індивідуальної, відокремленої, неповторної свободи до метафізичного виміру безперестанного пошуку³⁶. Цей мотив відіграє важливу роль у формуванні етики героя його віршів. Тут йдеться передовсім про прагнення до автентичності, тобто, прагнення йти за голосом серця. “Буття в дорозі” стало його способом життя. Саме під час юнацьких мандрівок Подсядло відкрив лірику як найкращу для нього форму фіксування пережитого³⁷.

“Буття в дорозі” також навчило поета уважно спостерігати за оточуючим його світом. У вірші “Халдеї” він запитує себе: чим ми відрізняємося від рослин? Намагається зрозуміти коника, мурашку, кукурудзу. Існування, поневолене в танці смерті, про яку нагадає тінь, що весь час видовжується, підказує аналогії людсько-тваринні:

Czyż nie jesteśmy Roślinami?

Wszystko podobne i wspólne: niedopalamy szczapa, niedokończona bań
i nadłamana gałąź, trawa zmieszana z mleczem i mierzwa psiej sierści
sąsiad drepzczący o kiju i pomidorowy krzak
przywiązany do pala śmierci, także daleki dzwon,
uderzające serce, uderzające podobieństwo, grzmocące skrzydło owada.
Pochód żałobników znika w ciemnym tunelu,
wynurza się z tamtej strony, wyjdą z ciała samicy,
po zdjęciu czarnej odzieży, przebrani za służ noworodka,
a może jako winorośl wespną się pędem po ścianie,
ubrani w zielony chlorofil pobiegną ku niebu po światło (с.68).

Крихкість людського життя підкреслює використання сюжету руху матерії в природі. Мотив реінкарнації, який заторкує поет у віршах з попередніх збірок, виконує тільки функцію “метафори біологічних перетворень”³⁸. І хоч елементи, що стосуються християнського *sacrum* (Боже Тіло, пісня про вічний спочинок), нечисленні, це не заперечуваний *sacrum*, а необхідний, такий, що вписується в дорогу до смерті.

Алюзії до творчості Мілоша і Норвіда символізують наступні напрями поетичних пошуків. Останній рядок твору (“Хотів панувати над фразою. Важкі провини мої”, с.68) проявляє тенденцію до інсценізації, характерну для творчості Я.Подсядла (поет спочатку створює світ, від якого пізніше дистанціюється)³⁹. Інсценізаційна форма вірша, близька й іншим поетам “bruLionu”, в автора “Аритмії” глибоко вкорінена в традиції бароко, модернізму, а також протестної літератури 60-х років⁴⁰.

³⁴ Порівн.: *Dąbrowska E.* Wiersze i rytmy nowej i najnowszej liryki (tradycja – nowoczesność – ponowoczesność) // NPP. S.47.

³⁵ *Śliwiński P.* Wiersz jako dziennik intymny (O Jacku Podsiadlu, 1998). S.155, 158. Порівн. також висловлювання поета на цю тему: Heroiczny obciach. Z Jackiem Podsiadłą rozmawia Tomasz Majeran // Odra. 1997. № 1. S.73.

³⁶ *Urbanowski M.* W drodze. Wiersze Jacka Podsiadły // Tygodnik Powszechny. 1993. № 285; *Mielhorski R.* Tendencje teatralizacyjne i modulacyjne w poezji najnowszej (E.Tkaczyszyn-Dycki, M.Świetlicki, J. Podsiadło) // NPP. S.342, 343.

³⁷ *Marcinkiewicz P.* I ja pobiegłem w tę mgłę: o poezji Jacka Podsiadły // Podsiadło J. I ja pobiegłem w tę mgłę. Kraków, 2002. S.8.

³⁸ *Nowosad J.* Podsiadło metafizyczny.

³⁹ Про постановочні прийоми в поезії Яцка Подсядла пише Роберт Мельхорський (див.: *Mielhorski R.* Tendencje teatralizacyjne i modulacyjne w poezji najnowszej. S.339).

⁴⁰ Ibid.

Слово Бог з’являється у збірці лише раз – у вірші “Сплутані сіті”⁴¹:

Sztuczny satelita widzący Ziemię tak, jak oglądałby ją Bóg.
(...) Książdz wznoszący monstrancję jak tenisista raketę
do oburęcznego smecza. Kot, zanim stanie się gromem,
nieruchomy, napięty, z odbezpieczoną bronią
zębów i pazurów. Tajemna sieć powiązań (c.54).

Зображення постаті Творця, як і згадка про костельну літургію, разом з іншими алюзіями служать для вираження певної правди про світ. Бог тут представлений як постать, що дивиться звисока, хоч це твердження містить сумнів, висловлений умовним способом: “ogładałby”.

Присутність Когось, хто має вплив на людське життя, виразніше помітна в творі “Стилістична фігура”:

Jeśli ta dziewczyna – rozważałem w duchu –
(...) pocznie kiedyś ze mnie syna i w Miłości dotrwa
chwili rozwiązania, to – mruczałem z ustami pełnymi sałatki –
daj i mnie cierpliwość a narodzonemu taką czy inną ułomność,
by wiedział – mówiłem dobitnie – że co łączy go ze światem, jest

dziełem przypadku (c.34).

Лідка, що втішає⁴², доволі рано з’являється в “Аритмії”. Хоча після втрати Анни Марії поет не окреслює почуття до іншої жінки, нове знайомство не тільки допомагає подолати самотність. Любов до Анни Марії освячувала повсякдення. Нове почуття позбавляє поета від боязні перед майбутнім і “допомагає заново пізнати *sacrum* життя⁴³”. Він не тільки думає про нащадка, а й прагне навчати його і берегти від страждань⁴⁴.

Не погоджусь з Я.Новосадам, який наголошує на ролі випадку, що керує картиною світу, представленою у вірші⁴⁵. На нашу думку, означена метафорою випадковість людського життя – ще один прийом провокації. Важко назвати звернення, скероване у вірші до невизначеного адресата, проханням, а тим більше благальним закликком. Ліричний суб’єкт висловлює свою – власне кажучи, вимогу – з повним ротом салату: “Любов до Бога, звернення, складання подяки дуже рідко трапляються в поетичній молитві молодих [не тільки молодих. – С.Г.] щорічників. Домінує прохання – виражене безпосередньо або у формі імперативу чи депрективу. *Ното orans* просить, благає, інколи наказує, щоб отримати від Божого Адресата певний “овоч”⁴⁶.

Відомо, що адресат віршів Яцка Подсядла є божим – принаймні в цьому значенні, що має силу, яка може виконати бажання поета. Весь час кружляємо навколо поняття квазі-молитви. Бо якщо й молитвою, то тільки квазі, можна назвати згаданий твір: “Аналіз структури молитви / молитви поетичної дає змогу виокремити три основні елементи: *звернення*, складене з двох елементів – імені божества, до якого звертаються (*noten*), та його означення (предикат), *петиція*, а також *об’єкт* (*fructus* – “овоч”) молитви”⁴⁷.

Пошук сенсу існування в “Аритмії” не обмежується тільки “територією” християнської традиції. У збірці також знаходимо сліди зацікавленості поета віруваннями

⁴¹ Всупереч твердженню Й.Сосновського, який не знаходить цього слова в “Аритмії” (див.: *Sosnowski J. Więcej niż 130 pocy.* S.95).

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ *Nowosad J. Podsiadło metafizyczny.*

⁴⁶ Порівн.: *Zarebianka Z. Poezja polska po 1989 roku wobec sacrum.* S.103.

⁴⁷ Порівн.: *Ożóg Z. Modlitwa i quasi – modlitwa w liryce po 1989 roku.* S.97.

первісних народів. І це не весь “репертуар” релігійних зацікавлень поета. У деяких віршах з інших збірок він також звертається до пантеїзму і буддизму⁴⁸: “Велика кількість цих алюзій вказує на те, що в Подсядла спрацьовує, радше, “горизонтальне спрямування” релігійного мислення, тобто прагнення до охоплення якнайбільшої кількості релігійних сюжетів і міфів, аніж “вертикальне спрямування” – заглиблення в один міф. Тому релігійність цих віршів часто справляє враження поверхової, вторинної”⁴⁹.

Зіставлення картин різних культур знаходимо в тексті “Вісімнадцятий містичний вірш”:

Obrzędy Nyabingi, rytuał Kunapipi, Wielki Post, Taniec Słońca,
cała ziemia w modlitwie, w kontemplacji, na tańcach.
Wyzwoleni, uskrzydleni, mijamy się w cichym szumie
dysz swoich rakiet nośnych, na kosmicznych arenach:
krowa, spiker radiowy, Fela Kutí, brzoskwinie, Józef, Jan i Helena (c.56, 57).

У вірші є згадка про рух Растафарі, прихильники якого борються за расове рівноправ'я і мир на землі (зацікавленість рухом можна виводити з пацифістських переконань поета, який у 80-х роках брав участь у русі “Свобода і мир”⁵⁰); про ритуал Кунапіпі, оснований на віруваннях аборигенів, пов'язаних із зачаттям нового життя; про Великий піст, а також Танець сонця – найважливіше релігійне свято індійців.

Хоча вся Земля охоплена молитвою, згадані в тексті постаті розминаються – кожна “на своїй самотній зірці”. Між окремими віросповіданнями немає діалогу. Релігійний синкретизм не тільки поглиблює самотність людини, що шукає сенс життя в розвитку своєї духовності. Вибране трактування окремих сюжетів з різних релігій не дає відповіді на основні запитання – воно є тільки короткочасною втечею від страждань⁵¹.

Тут доцільно згадати розмежування на сферу “релігійну” (різні форми інституційної організованості релігії) і “духовну” (“площина особистих цінностей, таких як нонконформізм, захист життя, внутрішня правота, роздуми над реальністю, налаштованість на іншого, вразливість на світ природи, а також направленість у бік добра, необов'язково абсолютного, але такого, яке сприймається як безумовний імператив. Духовне набуло б тут передовсім постаті етичного⁵²”); авторкою такого поділу є З.Зарембянка. Я.Подсядло, намагаючись підпорядкувати різні пропозиції світу культури своєму внутрішньому світові, належить до другої зі згаданих сфер.

Провокацію *sacrum* містить вірш “Лист з розшарпаних вітром периферій В. до Павки Марцінкевича”. Поет, рефлексуючи над відстанню, яка відділяє його від коханої, і піддаючись меланхолії дощової погоди, говорить:

W taką pogodę rodzą się Jezusy (c.9).

Парафраза буденного вислову “У таку погоду родяться жиди”⁵³ не додає жодного сенсу, проте додатково спотворює дійсне значення цього вислову: оскільки євреї народжувалися, коли водночас світило сонце і падав дощ. Отже, цей прийом не виконує задуманої функції провокації і вказує на певну творчу недбалість поета: “Прийняття неспішної, але постійно рваної фрази, нервова зміна незв'язаних низок подій, гінсбергівський поспіх –

⁴⁸ Прикладом звернення до пантеїзму може бути вірш “100 помислів про Бога вдома” (зб. “Язики полум'я”). До текстів, що посилаються на буддизм, П.Марцінкевич відносить такі твори: “Сповідь. Хвилі. Хвилі. Хвилі” (“Wiersze rozproszone”. S.410, 436), “І стане світло” (зб. “Нічис, Боже”) (див.: *Marcinkiewicz P. I ja pobiegłem w tę mgłę: o poezji Jacka Podsiadły*. S.10).

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Podsiadło J. // *Parnas bis. Słownik literatury polskiej urodzonej po 1960 roku* / Oprac. Dunin-Wąsowicz P., Varga K. Warszawa, 1995. S.67, 68.

⁵¹ Див.: *Hebrard M. Między New Age a chrześcijaństwem* / Tłum. *Cierniakówny A.*, Z. Warszawa, 1999. S.171, 172.

⁵² *Zarebianka Z. Poezja polska po 1989 roku wobec sacrum*. S.88.

⁵³ Порівн.: *Grupiński R. Witaj, planeto* // *Czas Kultury*. 1995. № 3. S.13.

це, без сумніву, американізм цієї поезії, її панкова видозміна у світі, що лише відкриває лібералізм”⁵⁴.

Уже згадувалося про американські запозичення в творчості поетів “bruLionu”; під час обговорення поезії Я.Подсядла найчастіше фігурували прізвища таких творців, як Френк О’Гарі, Алєн Гінсберг і Джон Ашбері⁵⁵. “...Поетика віршів Подсядла (автобіографізм, конфесійність, просторічність, часопросторова конкретність) однозначно робить його представником о’гаризму (формальні ігри з традиційними структурами, що належать до “високої дикції”, радше випадкові, і їх можна пояснити бажанням розширення поетичного репертуару). [Вірші. – С.Г.] Подсядла були б, імовірно, записом коротких інтервалів спокою, вирваних з безперервних змагань”⁵⁶.

У деяких творах “Аритмії” *sacrum* відноситься до переживань суб’єкта вже не як прийом провокації, а як метафора відчуттів. У любовному вірші “Ошасливлені” герой називає свою кохану “дівчина – Ісаак” (с.37), порівнюючи любовне зближення (яке жінка передчуває) з жертвою, яку Авраам повинен був принести Богові. Хоч це щастя затьмарене усвідомленням смерті, кохання знову стає найкращим шляхом подолання самотності – дорогою, що веде до примирення людини зі світом.

Зміна настає поволі. Хвилі – втоми, знеохочення і надії – чергуються між собою. Деколи суб’єкт, що говорить, має враження, що життя з нього виходить. У вірші під заголовком “Лист до Мірка. Пора очікування” автор зізнається:

(...) coraz wolniej odbywa się przemiana materii
w Galilejskich Kanach moich tajemniczych komórek (с.39).

Існування, як і раніше, видається ліричному героєві непевним і ненадійним. Важливим є те, що, попри сумніви він залишається на боці світла. Любов до Лідки стає шансом зберегти те, що залишилося після пережитої катастрофи:

Przynajmniej dla Lidki jest to oczywiste,
gdy mnie lejce brwi ściga woźnica zdziwiony:
więc czasem ciemności trzeba, by móc istnieć,
tak łaknąć światła, by żyć nim, choć nie wiedząc o nim? (с.43)

В “Аритмії” дихотомія *sacrum-profanum* не обмежується співвідношенням *суб’єкт-Анна Марія*⁵⁷. Поет робить спробу справитися з фактом відкидання, однак безмежна віра в можливість освячення життя коханням вже порушена. Збірка подібна на синусоїду відродження і падіння. Це відкритість для різних концепцій життя: “(...) це не поезія боговслєнення, одкровення. Це поезія відкриття досередини і назовні, інтенсивної абсорбції світу, світла, тіней, а також, моментами, радісного самообожнювання. (...) Маємо на увазі стан перманентного натхнення, безліч артистичних спонук і далекосяжну байдужість до способу розміщення сказаних собою слів у рамках літературної спадщини”⁵⁸.

Яцек Подсядло в своїй поезії найчастіше сакралізує кохання і природу. І лише в контексті цих цінностей складаються взаємини героя його віршів з трансцендентністю. Їх важко описати, і не тільки з огляду на певні недомовки (задумані чи ні). Велике значення для дослідження мотиву *sacrum* в цій поезії має також композиційна схема, яку помітив Гжегож Ольшанський, наявна і в “Аритмії”⁵⁹. Якщо вірші з різних періодів свого життя поет укладає і змішує в різних збірках (як, наприклад, сюжет, пов’язаний з

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Klejnowski J. Rymozaurus Rex // Ex Libris. 1995. № 71. S.4; Czyżowski M. Łupanie kamienia i telewizora // Studium. 1995. № 1.

⁵⁶ Klejnowski J., Sosnowski J. Niebezpieczne pęczenie pojęć // Klejnowski J., Sosnowski J. Chwilowe zawieszenie broni. O twórczości tzw. pokolenia “bruLionu”. S.93, 94.

⁵⁷ Див.: Suchanek J. Wzdłuż, w poprzek i w głąb rzeczywistości. S.27.

⁵⁸ Śliwiński P. Wiersz jako dziennik intymny (O Jacku Podsiadle, 1998) // Przygody z wolnością. Uwagi o poezji współczesnej. Kraków, 2002. S.154.

⁵⁹ Порівн.: поклик 8.

Анною Марією), показати розвиток якого-небудь мотиву, присутнього в поезії Я.Подсядла, здається неможливим.

Що ж можна, на прикладі “Аритмії”, сказати про духовність Подсядла? Що вона є еkleктичною? Поет заперечує *sacrum* і водночас постійно в своїх віршах звертається до традиції, передовсім християнської. Це такий “домашній бунтівник”, який не на все погоджується, але нічому також рішуче не говорить “ні”. Найважливішим у цій поезії видається кружляння навколо гармонії, яку поет відшукує, живучи – “просто” – у згоді з самим собою.

Як і раніше, без відповіді залишається запитання: чи брак вкорінення в конкретній традиції дасть змогу зберегти подекуди утопічні постулати цього “ненебезпечно збунтованого”⁶⁰ співця кохання і свободи?

SACRUM IN JACEK PODSIADLO'S POETRY (volume “Arrhythmia”)

Sylvia GRZESHNA

University in Lodz

*65, Kosciuszki Str., Lodz, 90-514 (Poland), e-mail: s.chrostowska@poczta.onet.pl
Department of Literature of XX and XXI century*

The poetry of Jacek Podsiadlo, motives of which are related to the sphere of *sacrum*, is analyzed in the article. The different measurements of *sacrum* are examined, an attempt to give an answer to the question, what means holiness for a rebel which despises God in the “Confession”, is done.

Key-words: analysis of poetry, Polish literature after 1989, formation “bruLion”, *sacrum*, relations between literature and religion.

SACRUM В ПОЭЗИИ ЯЦКА ПОДСЯДЛА (сборник “Аритмия”)

Сильвия ГЖЕШНА

Лодзьский университет

*ул. Костюшко, 65, Лодзь, 90-514 (Польша), e-mail: s.chrostowska@poczta.onet.pl
Отделение литературы XX и XXI веков*

В статье анализируется поэзия Яцка Подсядла, в которой звучат мотивы, связанные со сферой *sacrum*. Рассматриваются разные измерения *sacrum*, делается попытка дать ответ на вопрос, что означает святость для бунтовщика, презирающего Бога в своей “Исповеди”.

Ключевые слова: анализ поэзии, польская литература после 1989 г., формирование “bruLion”, взаимосвязи литературы и религии.

Стаття надійшла до редколегії 08.04.2010

Прийнята до друку 30.04.2010

⁶⁰ Посилання на заголовок інтерв'ю з Яцком Подсядлом (див.: *Taki niegroźny bunt. Z Jackiem Podsiadłą rozmawiają Jerzy Borowczyk i Wiesław Ratajczak // Czas Kultury. 1995. № 3. S.8.*)